

RAYMOND ARON

DEMOKRACIE
A TOTALITARISMUS

VÍCE STRAN A STRANA MONOPOLNÍ

Hledáme teorii politických zřízení naší doby. Teorii rozumím víc než popis režimů, tak jak fungují. Teorie zahrnuje určení hlavních charakteristických znaků, na jejichž základě je možno pochopit vnitřní logiku každého zřízení.

Při tomto hledání jsme vyšli z funkcí v nejvíce formalizovaném slova smyslu.

Administrativa zajišťuje uplatňování zákonů a v tomto smyslu je justice a policie reprezentantem administrativy v její negativní funkci: má zabránit občanům, aby vstoupili do vzájemného otevřeného konfliktu, a zajistit zachování zákonů týkajících se soukromého i veřejného života.

Politická moc v užším slova smyslu je určena schopností přijímat různá rozhodnutí, z nichž jedna se týká vztahů s cizími pospolitostmi, druhá záležitostí nevyplývajících ze zákonů (kupříkladu volby osob, které budou zaujímat určité pozice) a také stanovování nebo změny zákonů samých. Výkonná nebo politická funkce v širokém a formalizovaném slova smyslu pokrývá zároveň to, co teoretici práva nazývají exekutivou i legislativou.

Tyto dva druhy funkcí jsou v našich společnostech vykonávány dvěma typy lidí, jsou ztělesněny ve dvou typech organizací, na jedné straně úředníky a byrokracií, na druhé politiky a volebním systémem, parlamentním nebo stranickým. V moderních společnostech plní základní funkci právě politici: Mají zajišťovat, aby ti, jimž se vládne, poslouchali rozhodnutí, jež přijímají vládnoucí, a uvádět ve spojení politický subsystém s nejvyššími hodnotami pospolitosti, hodnotami, jimž chce režim sloužit.

Která z těchto dvou funkcí, z těchto dvou typů lidí, z těchto dvou druhů organizací nám pomůže odhalit hlavní proměnnou, nejdůležitější charakteristický znak zřízení? O odpovědi není pochyb: to, co tvoří specifiku každého zřízení, nenajdeme v administrativním řádu. Administrativní funkce nutně vykazuje ve všech režimech největší podobnosti. Náleží-li společnost k jistému typu, bude množství administrativních funkcí stejné, ať půjde o kterýkoli režim. Politický systém v užším slova smyslu určuje vztahy mezi ovládanými a vládnoucími, stanoví způsob spolupráce lidí při řízení veřejných záležitostí, orientuje činnost státu, organizuje střídání vládnoucích. Originální rysy vlastní každému zřízení poznáme tedy podle politického systému v užším slova smyslu.

Pokud jde o rozlišovací kritérium, zvolím na základě rozhodnutí, které zdůvodní další analýzy, rozdíl mezi více stranami a stranou jedinou.

Jakmile má více stran legální právo na existenci, vzniká mezi nimi nevyhnutelně soupeření o výkon moci. Strana má fakticky *ex definitione* jako cíl nikoli nezbytně *vykonávat moc, nýbrž podílet se na výkonu moci*. Protože existuje více spolu soutěžících stran, je třeba, aby byla stanovena pravidla, podle nichž toto soutěžení probíhá. Zřízení s více soutěžícími stranami je tudíž ústavní; různí kandidáti na legitimní výkon autority znají prostředky, jichž mají právo použít, právě tak jako prostředky, které jsou zakázány.

Z plurality stran je možno dále odvodit legalitu opozice. Má-li více stran právo existovat a nejsou-li všechny současně u vlády, jsou některé z nich nevyhnutelně v opozici. Stanovíme-li jako východiskový bod legální pluralitu stran, stanovili jsme implicitně legalitu opozice. Aby se někdo mohl legálně stavět proti vládnoucím, to je v dějinách poměrně řídký jev, který charakterizuje jistý typ zřízení, zřízení západních zemí. Konečně se z legality opozice odvozuje ještě obecnější jev, legální nebo umírněná forma výkonu autority. Obě adjektiva *legální* a *umírněný* nejsou ekvivalentní. Je znám výkon moci odpovídající zákonům, který není umírněný, stanoví-li zákony už od počátku takové diskriminační rozdíly mezi občany, že prosté použití zákonů obsahuje prvek násilí (kupříkladu v Jižní Africe). Na druhé straně mohou být nelegální vlády umírněné; jsou známi despoti, lidé, kteří vládli, aniž by byli podřízeni nějakému ústavnímu zákonu, a kteří přesto nezneužívali své moci k tomu, aby odsuzovali a popravovali své protivníky. Nicméně platí, že tou měrou, jak se mezi stranami rozvíjí tato legální konkurence o výkon moci, má takový výkon moci sám všechny předpoklady, aby byl omezen existujícími zákony a v důsledku toho směřoval k umírněnosti.

Tak docházíme k následující definici režimů charakteristických pro západní země: jsou to režimy, v nichž *existuje ústavní organizace pokojného soutěžení o výkon moci*. Organizace je *ústavní*; ať už psanou, nebo nepsanou formou, pravidla stanoví způsoby soutěžení o moc mezi jednotlivci i skupinami. V monarchickém režimu probíhá kolem krále soupeření o přízeň, ale toto soupeření není organizováno podle ústavy. Na cestě k počtům a místům není nikdo ničím omezován. Soutěžení mezi lidmi kolem krále není ani ústavní, ani organizované. Jsou známy také formy organizovaného soutěžení, ale nikoli ve vlastním slova smyslu ústavního. V rámci britských stran je soupeření o postup na nejvyšší místa organizované, nominace probíhají podle ustanovení, i když ta nejsou legalizována státem. V rámci francouzské radikální strany není soutěžení vůbec řízeno nějakými předpisy a je sotva organizováno; každý hledá vlastní prostředky, jak uspět.

Soutěžení je *pokojné*. Použití kulometu nebo státního převratu, časté v řadě zemí, odporuje podstatě západních režimů. V demokracii se lidé

přou ve snaze dosáhnout jistých statků, které nelze poskytnout všem, ale nepřou se jakýmkoli způsobem, a jestliže někdo překračuje stanovené meze, jestliže porušuje stanovená pravidla, opouští režim, který je běžně nazýván demokracií.

Legální výkon moci se liší svou povahou od toho, co se nazývá *uchopení moci*. Výkon moci je svou podstatou dočasný. Ten, kdo vykonává moc, nevěří, že je určen k tomu, aby ji vykonával trvale. O uchopení moci jde tehdy, když ten, kdo se jí zmocnil, není ochoten vrátit ji svému neúspěšnému soupeři. Podle zásad demokratického soupeření není ten, kdo *jednou* prohrál, přesvědčen, že prohrál *navždy*. Jestliže ten, kdo vítězil, brání poraženým pokusit se znovu o štěstí, opouští to, co Západ nazývá demokracií, protože postavil opozici mimo zákon.

Normálním výrazem pokojného soutěžení o výkon moci jsou *volby*. Nechci říci, že jedině volby umožňují realizovat myšlenku pokojného soutěžení o výkon moci; v každém případě se v řeckých městech používalo jiného způsobu designace, který byl podle Aristotela ještě demokratičtější: losování. Losování by skutečně bylo možno považovat za krajní formu designace držitelů moci, předpokládá-li se, že všichni občané jsou zaměnitelní, rovni. Ale losování je s výjimkou zvláštních případů, kupříkladu losování porotců, v moderních společnostech nepředstavitelné. Domnívám se, že je neslučitelné s povahou moderních demokracií, které se definují zastupitelským systémem. Teoreticky by mohli být zástupci vybíráni náhodně, ale občané moderních společností jsou navzájem příliš rozliční, aby bylo možno akceptovat jinou metodu než volby.

Odvolávání se na *legální výkon moci* přivádí k uplatnění zásadní ideu: podstata režimu se neomezuje na *způsob designace* držitelů legitimní autority, o nic méně rozhodujícím není *způsob výkonu* moci.

Jaká je největší nesnáze takto definovaného zřízení? Příkazy jsou dávány *všem* ve jménu *některých*. V nejlepším případě zastupují vládnoucí přímo nějakou většinu, často dokonce menšinu voličů, a přece se musí všichni občané podrobit vůli zástupců některých občanů. Logicky vzato je smíření tohoto rozporu snadné a Rousseau podal jeho ideální vyjádření: Jestliže poslouchám příkazy většiny, i když s nimi nesouhlasím, poslouchám sám sebe, protože jsem chtěl zřízení, v němž by vůle většiny byla zákonem. V ideální rovině tu není žádná potíže; to, na čem občan lpí, je systém legální designace legitimních vládců. To, že tito legitimní vládcí jsou dnes zástupci politických protivníků, je pouze nevyhnutelná a druhotná epizoda, která nemění podstatu. Občan ctí podstatu režimu, který si přál, když poslouchá příkazy, které vydávají zástupci jeho protivníků. Nicméně platí, že povinností, nutností takového režimu je, aby dodržoval jistý stupeň národní shody, pokud jde o režim a kolektivní zájmy, a nepotlačoval dialog mezi stranami, to znamená, že povinností je trvalý spor mezi soupeřícími stranami o to, co je třeba dělat.

Jak dosáhnout smíru mezi národní shodou a trvalým sporem?

Je možno vidět dvě metody. První, institucionální, spočívá v tom, že

některé funkce, osoby nebo rozhodnutí zůstanou vyňaty ze sféry sporů stran. V jistých režimech západního typu (ale ne v prezidentských systémech) je vůči zahraničí prezident republiky nebo panovník nad bojem stran. Jinak řečeno, je tu pokus ztělesnit v nějakém člověku jednomyslný souhlas občanů s režimem a s vlastí. Panovník nebo prezident republiky je vyjádřením celé pospolitosti.

Druhá metoda, daleko obtížnější a účinnější, spočívá ve stanovení mezí pro činnost vládců, tak aby žádná skupina nebyla sváděna více k boji než k podřizování se. Abstraktně řečeno, zřízení, které Západ nazývá demokratickým, není vůbec myslitelné, jestliže nestanoví oblast, v jejímž rámci jsou vládnoucí oprávněni rozhodovat.

Opozice akceptuje rozhodnutí legálně přijatá vládou u moci, to jest většinou, ale v okamžiku, kdy tato rozhodnutí ohrožují její nejzákladnější zájmy, její existenční podmínky, jak by se nepokusila postavit se na odpor? Jsou okolnosti, za nichž menšina dává přednost boji spíše než podřízení se.

V tomto momentě se opouští západní demokratický režim. Všechny demokracie jsou ohroženy, že se překročí to, co by bylo možno nazvat „prahem násilí“. Vezměme si případ jižních států ve Spojených státech; ještě dnes hrozí rozhodnutí kongresu nebo federální vlády týkající se rasové integrace, že vyvolají překročení prahu násilí; někdy je možno se obávat, že se bílá menšina na Jihu pokusí všemi prostředky hájit životní styl, zájmy, chcete-li privilegia, i kdyby to bylo proti ústavě.

Fungování nějakého západního režimu závisí tedy podstatně na tom, co zamýšlejí dělat strany, které jsou ve sporu. Základní problém západní demokracie, kombinace národní shody a sporu, dá se víceméně snadno řešit podle povahy stran, podle cílů, které si tyto strany kladou, a podle doktrín, na něž se odvolávají.

Předjme nyní k jinému typu režimu, k režimu jediné strany.

Vyhnou se tomu, abych dal tomuto druhému typu zřízení jméno. Není jisté, že všechny režimy jediné strany postihuje též přivlastek, existují mezi nimi obrovské rozdíly. V každém případě bych nechtěl zatížit morálními a politickými ressentimenty analýzu, kterou si záměrně přeji udržet objektivní.

Tento druhý typ zřízení je charakterizován monopolem legitimní politické aktivity, který je vyhrazen jediné straně.

Legitimní politickou činností rozumím účast na soutěžení o výkon moci a také účast na stanovení plánu činnosti, plánu organizace celé pospolitosti. Strana, která si vyhrazuje monopol na politickou činnost, stojí bezprostředně tvář v tvář problému, evidentnímu a obtížnému: jak zdůvodnit tento monopol? Proč má jedna skupina lidí, a pouze jedna skupina, právo účastnit se politického života?

Ospravedlňování monopolu se mění podle jednotlivých režimů jediné strany. Vezmu příklad režimu sovětského, nejčistšího, nejdokonalejšího z režimů jediné strany.

Komunistická strana SSSR nabízí dva systémy zdůvodnění, jeden pomocí pojmu autentického zastoupení, druhý pomocí historického cíle.

Je možno soudit, že výběr legitimních držitelů autority pomocí voleb je nesprávný, nespravedlivý, protože je manipulován společenskými silami. Aby byla zajištěna autentická volba, opravdová reprezentace vůle lidu nebo vůle proletariátu, je třeba, říká se nám, jediné strany. Podle tohoto systému zdůvodnění by bylo zrušení voleb podmínkou autentičnosti reprezentace.

Druhý systém zdůvodnění, vždy kombinovaný s prvním, se váže na historický cíl. Podle komunistů je monopol politické činnosti strany nepostradatelný pro vytvoření zcela nové společnosti, která jediná je ve shodě s nejvyššími hodnotami. Nelze vytvořit homogenní společnost, zrušit společenské třídy, jestliže sami sobě uložíme respektování práv opozice. Když chceme uskutečnit zásadní proměny, je nutno zlomit odpor skupin, zasáhnout do jejich představ, jejich zájmů nebo jejich privilegií. Proto je-li cílem strany vytvořit společnost zcela nesrovnatelnou se společnostmi existujícími, je normální, že si tato strana činí nárok na monopol politické činnosti, že odmítá, aby jakkoli omezovala svou schopnost rozhodovat i jednat, že chce udržet svou revoluční moc nedotčenu.

Když má nějaká strana monopol politické činnosti, je na ni stát neoddělitelně vázán. Ve zřízení s více stranami – na Západě – klade si stát jako zásluhu, že není určován idejemi žádné ze soupeřících stran; stát je neutrální už tím, že připouští pluralitu stran. Stát snad není neutrální v tom smyslu, že vyžaduje od všech stran úctu k sobě samému, to znamená k ústavě, ve skutečnosti to – přinejmenším ve Francii – nečiní. Francouzský stát uznává legalitu stran, které nedělají žádné tajemství z toho, že zamýšlejí porušit republikánskou legalitu, naskytne-li se k tomu příležitost. Stát s více stranami, nevázaný na kteroukoli jednu stranu, je ideologicky laický. V režimu jedné strany je stát *stranický*, neoddělitelný od strany, která má monopol na legitimní politickou činnost. Jestliže místo *státu stran* existuje stát *stranický*, musí stát omezit politickou diskuzi. Protože stát prohlašuje ideologii monopolní strany za absolutně platnou, nemůže oficiálně dopustit, aby tato ideologie byla uváděna v pochybnost. Fakticky kolísá stupeň omezení svobody politické diskuse podle jednotlivých režimů jediné strany. Ale v *podstatě* režimu jediné strany, v němž je stát určován ideologií monopolní strany, je *nepřipouštět všechny ideje*, vyjímát řadu stranických idejí z otevřené diskuse.

Logika režimu tohoto druhu nevyžaduje, aby režim byl legální a umírněný. Je možno si představit režim jediné strany, v němž by výkon moci byl podřízen pravidlům a zákonům. Přinejmenším vzhledem k těm, kdo nepatří k monopolní straně, vyhrazuje si stranický stát téměř neomezené možnosti jednání. Ostatně pokud je zdůvodněním monopolu rozsah revolučních změn, které mají být uskutečněny, jak požadovat, aby výkon moci byl umírněný a legální? Monopol politické činnosti si pro sebe vyhradila strana právě proto, že nebyla spokojena se skutečností. Jediná strana je

ve své podstatě stranou akce nebo lépe řečeno stranou revoluční. Režimy jediné strany jsou zaměřeny k budoucnosti a svůj nejvyšší *raison d'être* hledají nikoli v tom, co bylo, nebo v tom, co je, nýbrž v tom, co bude. Revoluční režimy obsahují prvek násilí. Není možné po nich chtít to, co tvoří podstatu režimů pluralitních: úctu k zákonnosti a umírněnosti, ohledy na zájmy a přesvědčení všech skupin.

Jsou v režimu jediné strany vybírání držitelé moci podle pravidel, nebo libovolně? Jediná strana se zmocnila státu ve většině případů nikoli ve shodě s pravidly, nýbrž silou; i když zdánlivě postupovala podle ústavních pravidel, jak je tomu skoro v případě hitlerovské strany v roce 1933, ihned znásilnila jejich duch tím, že odstranila pravidelné opakování skutečných voleb. Nebylo by možno znovu zavést v rámci jediné strany obdobu pokojného soutěžení, které jsme viděli mezi stranami v západních režimech? Nemohla by existovat organizovaná a pokojná soutěž o výkon moci mezi jednotlivci a frakcemi v jediné straně, tedy soutěž o výkon moci ve stranickém státě?

Tato představa není teoreticky ani absurdní, ani nepochopitelná. Údovné strany jsou voleni; v polské komunistické straně byl současný generální tajemník Gomułka jmenován usnesením politického byra ve shodě se stanovami strany. Je tedy možno si představit politický režim, který staví mimo zákon všechny strany kromě jediné a který nestaví mimo zákon opozici uvnitř monopolní strany, režim, který by obsahoval legalitu v soutěžení o výkon moci uvnitř jediné strany. Tato kombinace je však fakticky řídká a obtížně uskutečnitelná ze zásadních důvodů.

Vezměme v úvahu komunistické strany. Ty byly a zůstávají stranami akce, stranami revolučními, a jejich struktura je přizpůsobena potřebám silné autority. Ruská strana se vytvořila v ilegalitě podle učení, které Lenin předložil v roce 1903 ve známé práci *Co dělat?*, podle doktríny nazývané demokratický centralismus, která v praxi dává generálnímu štábu téměř neomezenou moc nad masou členů strany.

Kdo jsou v monopolní straně voliči držitelé moci? Všichni členové? Až dosud žádná monopolní strana nepodstoupila riziko zorganizovat volby, v nichž by všichni členové byli voliči po způsobu voleb západních demokracií. V rámci všech stran, dokonce i když existuje hlasování a hlasování regulérní, např. ve francouzské socialistické straně, uplatňují tajemníci federací a stálí funkcionáři rozhodující vliv. Čím víc tajemníci regionálních organizací ovlivňují hlasování, tím obtížnějším se stává pokojné soutěžení v rámci monopolní strany, protože místní a regionální vedoucí pracovníci jsou jmenováni shora; stranické funkcionáře vybírá vedení strany, generální sekretariát strany. Aby se mohlo volně rozvíjet organizované a legální soutěžení, musí mít voliči ve vztahu k voleným jistou nezávislost. Avšak v režimech jediné strany stanoví ti, kteří by měli být zvoleni, to znamená vedoucí pracovníci, své voliče, tj. tajemníky stranických buněk a organizací, sekcí nebo federací a konečně funkcionáře na různých stupních hierarchie. Tento druh bludného kruhu v monopol-

ních stranách nevyklučuje jistou legalizaci boje o moc ve straně, ale obsahuje stále nebezpečí, že bude legální soutěžení nahrazeno násilím. V ruské komunistické straně se generální tajemník mohl stát v důsledku toho, že vybírá regionální nebo místní vedoucí, plně pánem aparátu, ačkoli teoreticky vždycky existovaly v rámci strany volební procedury. Tyto procedury ztratily jakýkoli smysl, právě tak jako volby do zastupitelských orgánů nejsou v režimu monopolní strany ničím jiným než jakýmsi druhem rituální aklamace, kolektivním projevem nadšení a nemají žádný znak voleb západního typu.

Takové jsou tedy, zdá se mi, v podstatě hlavní charakteristické znaky obou krajních typů zřízení, která je možno najít v naší době.

Rád bych na tyto dva typy režimů použil Montesquieuův pojem, pojem *principu*. Jaký je princip pluralistického zřízení? Jaký je princip režimu monopolní strany? Montesquieu nazývá principem názor uplatněný v ústavní organizaci, který odpovídá potřebám moci v daném režimu.

V pluralistickém zřízení je principem kombinace dvou názorů, které bych nazval *úcta k zákonosti nebo pravidlům a smysl pro kompromis*. Podle Montesquieua je principem demokracie ctnost definovaná především jako úcta k zákonům a jako snaha o rovnost. Obměňuji Montesquieuovu koncepci závislosti na nových jevech stranické reprezentace a konkurence. Prvním principem demokracie je totiž skutečně úcta k pravidlům nebo zákonům, protože – jak jsme viděli – podstatou západní demokracie je legalita v soutěžení o výkon moci a ve výkonu moci. Zdravá demokracie je taková, v níž mají občané úctu ne pouze k ústavě, která stanoví způsoby politického boje, ale ke všem zákonům, které určují rámec, v němž se rozvíjí činnost lidí. Nestačí, aby existovala úcta k pravidlům nebo zákonům, je třeba ještě něčeho jiného, co nemůže být napsáno a co není striktně vázáno na zákonost, *smysl pro kompromis*. Pojem kompromisu je nesnadný, mnohoznačný; v různých jazycích je označován za něco chvályhodného, nebo pejorativního. Už dávno se v Německu k označení politického kompromisu používalo hanlivého výrazu *Kuhhandel*, což se dá přibližně přeložit jako čachry, handlování s dobytčím; naproti tomu anglický termín *compromise* má spíše pozitivní zabarvení. V každém případě přijmout kompromis znamená uznat částečnou legitimitu argumentů druhé strany, najít řešení, které je přijatelné pro všechny.

Nestačí říci, že principem demokracie je zároveň úcta k zákonům a smysl pro kompromis; existuje dobré a špatné použití kompromisu. Tragédie západních režimů spočívá v tom, že v jistých oblastech vyvolává takový kompromis katastrofy. Velmi často neotvírá kompromis ve vedení zahraniční politiky východisko; je třeba volit mezi dvěma politikami, z nichž každá obsahuje výhody a nevýhody, rizika a šance. Kompromisní politika zmenšuje nebezpečí, zmnožuje je, často spojuje nevýhody obou možných politik. Vezměme příklad dostatečně starý, aby už nevyvolával vášně: Když se Mussoliniho Itálie pustila do dobývání Habeše, na-

bízely se Francii hypoteticky dvě politiky: jedna byla ponechat Itálii volnou ruku a druhá zabránit jí v útoku, třeba s použitím vojenských prostředků, a to ve shodě s přesvědčením, že poměr sil mezi samou Itálií na jedné straně a Velkou Británií, Francií a jejich spojenci na straně druhé vylučuje vojenský konflikt. Byla zvolena politika vyhlášení sankcí, ale sankcí málo účinných k tomu, aby odstranily veškeré nebezpečí vojenské akce Itálie. Předvídatelným důsledkem bylo, že Itálie byla sankcemi do té míry podrážděna, že sklouzla na stranu Osy; zároveň se jí nebránilo v akci dost účinně, aby se cítila nucena ji zastavit.

Dobrý kompromis je často snadný v oblasti ekonomické; používá se ho ve velkém rozsahu. I v oblasti ekonomické však existují okolnosti, za nichž není kompromis uskutečnitelný; 50 % tržního mechanismu nezaručuje účinnou ekonomiku. To je pravděpodobně klíčový problém našich západních režimů; jak najít kompromis nezbytný k tomu, aby nebyla nepřátelena nějaká část pospolitosti, aniž by to ohrozilo nezbytné potřeby efektivní činnosti? Samo sebou se rozumí, že neexistuje jednou provždy platná odpověď na otázku tohoto druhu; řekněme, že pluralistický režim funguje dobře tehdy, podaří-li se mu „dobré uplatnění kompromisu“.

Jaký je princip monopolní strany?

Principem, který udržuje takový režim při životě a prospívá mu, není zjevně úcta k zákonosti nebo duch kompromisu. Režim monopolní strany by byl pravděpodobně smrtelně ohrožen, kdyby byl zasažen a narušen demokratickým duchem kompromisu. Princip monopolní strany spočívá v opačné krajnosti.

Když jsem hledal, jaká by mohla být odpověď Montesquieuova žáka na otázku po principu režimu monopolní strany, našel jsem, aniž bych si tím byl zcela jist, dva city. Prvním je *víra*, druhým *strach*.

Říci, že jedním z principů režimu jedné strany je víra, znamená v zásadě opakovat jinými výrazy, že monopolní strana je strana akce, strana revoluční. Neboť z čeho by mohla žít revoluční strana, ne-li z víry svých příslušníků? Jak jsme viděli, zdůvodňuje svůj monopol velikostí ambicí, jichž je nositelkou, vznešenou povahou cíle, k němuž směřuje. Aby její příslušníci i prostí občané šli za revoluční stranou, musí věřit jejímu učení, poselství, které strana přináší. Avšak ex definitione, pokud je strana monopolní a pokud není společnost homogenní, jsou tu protivníci skuteční i možní, zrádci, kontrarevolucionáři, cizí agenti (na jejich jméno málo záleží), všichni ti, kdo nesouhlasí s poselstvím, které strana přináší. Stabilita takového režimu musí odolat nedůvěře nebo nepřátelství těch, kdo nepatří do monopolní strany. Jaký je duševní stav disidentů, který je pro bezpečnost státu nejvýhodnější? Strach. Ti, kdo nevěří v oficiální státní učení, musí být přesvědčeni o své bezmocnosti. Před více než půl stoletím použil Maurice Barrès jedné věty, značně odporné, která zněla asi takto: společenský řád je založen na tom, že si lid uvědomuje svou bezmocnost. Pozměníme-li Barrèsovu větu, můžeme říci, že pevnost re-

žimů monopolní strany vyžaduje zároveň s vírou a nadšením věřících, aby si nevěřící uvědomovali, že jsou a musí být bezmocní.

Pocit bezmocnosti nevěřících může být doprovázen rezignací, lhostejností, strachem, ale strach je nutný, nevyhnutelný. Revoluční strana, ať už to bylo v roce 1789, 1917 nebo 1933 (protože všechny revoluční strany mají jisté společné rysy), nemůže nevyvolávat nadšení menšiny, aniž by vzbuzovala strach u těch, kdo nesdílejí toto nadšení. Revoluční strana podněcuje násilné pocity. Nesdílejte-li nadšení, které ji oživuje a které šíří, musíte být ochromeni strachem.

Pokusil jsem se v této analýze vyvodit některé charakteristické rysy protichůdných režimů, vycházejí z proměnných, které považuji za rozhodující. Tato dedukce založená na povaze zřízení byla možná, protože politické systémy nejsou prostým souborem institucí, obsahují vnitřní logiku. Je to metoda přípustná za předpokladu, že se nezajde příliš daleko. Když provádím tuto analýzu, nepopisuji systémy v jejich rozmanitosti, v jejich konkrétních rysech, pokouším se postihnout abstraktní typ. Naštěstí nebo naneštěstí nerealizují systémy plně svou podstatu. Navíc vycházíme-li z hlavní proměnné, nacházíme velkou rozmanitost institucí. V režimu monopolní strany se všechno neodvozuje z monopolu politické činnosti, kterému se těší jediná strana; existují různé druhy režimu jediné strany, právě tak jako různé druhy režimu více stran. Volbu hlavní proměnné ospravedlňuje to, že dovoluje odhalit mnoho důležitých a především *podstatných* znaků.

Vycházejíce z pojmů jedinství nebo mnohosti stran, dospěli jsme k formulaci legitimacy vlastní každému režimu, ke stylu splynutí se státem a vládou, k svobodám možným v rámci každého typu a konečně k *principu* zřízení ve smyslu, jak tohoto termínu používal Montesquieu.

Politická zřízení vykazují koherenci, jejíž pochopení umožňuje to, abychom jim porozuměli.

HLAVNÍ PROMĚNNÁ

V předcházející kapitole jsem vypracoval dva ideální typy politických zřízení, vycházejí na jedné straně z pojmu strany monopolní a na straně druhé z pokojného a organizovaného soutěžení více stran. Popsal jsem režim, v němž přesná pravidla stanoví podmínky výběru vládnoucích právě tak jako výkonu moci. Uvedl jsem, jak strana, která si činí nárok na monopol politické činnosti, může mít jako cíl revoluční přeměnu společnosti a ve jménu tohoto poslání může uplatňovat legitimně, alespoň podle svého učení, absolutní autoritu. Upřesnil jsem dále, že jde o dva ideální typy, nikoli o klasifikaci politických režimů. Vycházejí z těchto dvou ideálních typů bych rád načrtl možnou klasifikaci různých politických zřízení v současných společnostech a pak zdůvodnil, proč jsem vybral jako kritérium pluralitu stran nebo stranu jedinou.

V každém z těchto dvou ideálních typů jsem kombinoval několik proměnných. V ideálním typu zřízení s více stranami jsem bral v úvahu současně pluralitu stran, ústavní pravidla volby vládnoucích a ústavní povahu výkonu moci. Tyto znaky nejsou nezbytně spojeny. Je možno rozlišovat režimy při případném oddělení těchto znaků. Stejně je možno postupovat vzhledem k ideálnímu typu zřízení ovládaného stranou monopolní.

Konečně se budeme ptát, zda kromě zřízení s více stranami a zřízení se stranou monopolní neexistuje třetí typ režimu, bez stran. Tato hypotéza, ať už je správná, nebo ne, není zajisté absurdní. Před několika dny jsem položil jednomu sovětskému sociologovi otázku: bude v komunistickém režimu budoucnosti existovat jedna strana, nebo stran několik? Odpověděl mi: ani to, ani ono, žádná strana. Z hlediska ideální představy je v perspektivě budoucnosti možný třetí druh zřízení.

Dnes budu postupovat v opačném pořádku, vyjdu od režimů s monopolní stranou.

Ideální typ by obsahoval jednu stranu, mohu-li to říci, dokonalou ve smyslu totalitní vůle, vedenou jedinou ideologií (ideologií zde nazývám globální představu historického světa, minulosti, přítomnosti i budoucnosti, toho, co je, i toho, co být má). Tato strana chce dosáhnout úplné přeměny společnosti, aby ji přetvořila ve shodě s tím, co vyžaduje její ideologie. Monopolní strana má ambice krajně široké. Představa budoucí společnosti zahrnuje konečně splynutí společnosti a státu. Ideální spo-